

Mr. sc. Matko Pajčić, asistent
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu
Mr. sc. Anna-Maria Getoš, asistentica
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Kriminološki ljetni tečaj: ‘TEHNIKA, NADZIRANJE, KAZNENI POSTUPAK’ Pečuh (Mađarska) 9.-13. lipnja 2008.

U organizaciji Max-Planck Instituta za strano i međunarodno kazneno pravo iz Freiburga te Pravnog fakulteta Sveučilišta u Pečuhu, u Pečuhu se od 9. – 13. lipnja 2008. godine održavao drugi kriminološki ljetni tečaj pod nazivom ‘Tehnika, nadziranje, kazneni postupak’.

Voditelji tečaja bili su prof. dr. László Korinek s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Pečuhu, te prof. dr. dr. h.c. Hans-Jörg Albrecht, s Max-Planck Instituta za strano i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu.

Prof. dr. dr. h.c. **Hans-Jörg Albrecht**¹ u uvodnom izlaganju naznačio je glavne odrednice tečaja. Istaknuo je da se posljednjih godina kaznenopravna socijalna kontrola orijentira sve više u pravcu strategijskog i taktičkog prikupljanja informacija primjenom prikrivenih tehničkih mjera nadziranja i istraživanja. Ovakav razvoj, ističe prof. Albrecht, upućuje na sve veće približavanje između prevencije i represije, između strategijskog prikupljanja informacija i istraga pojedinačnog slučaja te između unutarnje i vanjske sigurnosti. Otud nastaju također novi institucionalni aranžmani u odnosima između tajnih službi, policije i tijela kaznenog progona.

Prikrivene metode istraživanja pridonose jasno vidljivom pomicanju težišta kaznenog postupka s glavne rasprave na istražni postupak, budući da je proaktivna orijentacija policije i tijela kaznenog progona danas samorazumljiva. Ona dolazi do izražaja u konceptu ‘poticajnih’ ili ‘strukturnih’ istraga i istraživanju ‘predvorja’ kriminaliteta i sastavni je dio politike koja unaprijed vodi brigu o rizicima, koja prije svega vrijedi za organizirani i transnacionalni kriminalitet te u posljednje vrijeme međunarodni terorizam.

Prof. Albrecht je naveo kako je američki autor Gary T. Marx već u 80-im godinama 20. stoljeća opisao ove temeljne promjene u sustavima socijalne kontrole i prikrivene istražne metode označio kao značajan sastavni dio ‘nove kontrole’. Nova kontrola cilja na dijelove stvarnosti koji su dosad ostajali skriveni, a koji pomoću nove informacijske tehnologije i proaktivnih strategija postaju vidljivi i dostupni. Rasvjetljavaju se područja života, koja su prije zbog neprijavlivanja i nepostojanja svjedoka spremnih iskazivati ostajala nedostupna tijelima kaznenog progona. Zaključio je kako ova načelna promjena postaje

¹ Direktor Max-Planck-Instituta za strano i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu i voditelj Kriminološkog odjela Instituta.

vidljiva i u novom, društvenom i političkom, vrednovanju tajnih praksi istraživanja i opsežnom prikupljanju informacija, koje su jednom važile kao redoviti sastavni dio kontrolnog aparata represivnih i autoritarnih režima te koje su stoga bile nedvojbeno negativno vrednovane te smatrane nepoželjnim.

Prof. Albrecht je istog dana održao izlaganje o pohrani i kontroli podataka o telekomunikacijskom povezivanju.² Pristup podacima o telekomunikacijskom povezivanju je instrument istraživanja, koji u novije vrijeme, zajedno s nadziranjem sadržaja komunikacije, dobiva sve više na važnosti. Ovi podaci mogu biti od važnosti u gotovo svim područjima kriminaliteta zbog drastičnog porasta digitalnih oblika komunikacije. Podaci o povezivanju služe za određivanje mjesta boravišta osoba, u svrhu prikupljanja dokaza ili za otkrivanje mreže počinitelja. Upozorio je kako ih praksa smatra neizostavnim izvorom informacija, kako to demonstrira i Smjernica Europske Unije o pohrani baza podataka. Naveo je kako je usporedo s istraživanjem učinkovitosti nadziranja telekomunikacija i drugih prikrivenih mjera istraživanja, Max Planck Institut za strano i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu proveo i jednu studiju o korištenju mjere pristupa podacima o povezivanju iz §§ 100g njemačkog Zakona o kaznenom postupku (StPO). Predmetom ove studije bila je, između ostalog, teorijska i empirijska analiza uključivanja telekomunikacijskih tvrtki u prikupljanje dokaza u svrhu kaznenog progona. Pritom su razmatrane i posljedice (npr. u obliku troškova) za davatelje usluga (providere) kao i interakcija između privatnog sektora i tijela kaznenog progona. Predstavio je s jedne strane poredbene podatke o razvoju ove mjere u Njemačkoj i drugim zemljama, a s druge strane najvažnije nalaze koji proizlaze iz empirijskog istraživanja prakse nadziranja podataka o povezivanju u Njemačkoj, osobito o učestalosti primjene mjere, strukturi primjene kao i njenoj učinkovitosti.

Drugog dana tečaja, dr. **Michael Kilchling**³ s Max-Planck Instituta za strano i međunarodno kazneno pravo iz Freiburga održao je izlaganje o nadziranju telekomunikacija. Upoznao je nazočne s opsežnim empirijskim istraživanjem učinkovitosti nadziranja telekomunikacija prema §§ 100a, 100b njemačkog Zakona o kaznenom postupku. U deskriptivnom dijelu studije težište je stavljeno na istraživanje opsega nadziranja, mjereno učestalošću izdavanja naloga za provođenje mjere, predviđenim trajanjem provođenja mjere, vremenom u kojem se nadziranje doista i vršilo te osoba prema kojima se mjera provodila. Pored navedenog, promatrane su i uloge policije, državnog odvjetništva i suca istrage prilikom odlučivanja o provođenju ovih mjera, kao i međusobna suradnja navedenih tijela prilikom iniciranja, postavljanja zahtjeva i donošenja naloga za provođenje mjere. Zaključno, predmetom istraživanja bili su i problemi koji proizlaze iz razvoja telekomunikacijskog tržišta, ali i iz izmjena strukture počinitelja i

² Njem.: "Telekommunikations-Verbindungsdaten."

³ Znanstveni referent na Max-Planck Institutu za strano i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu, Odjel kriminologije.

prilagođavanja ponašanja počinitelja kaznenih djela primjeni posebnih mjera prikupljanja podataka, što umanjuje njihovu učinkovitost.

Dr. Kilchling je opisao i empirijski dio istraživanja koji se sastojao od tri komplementarne sastavnice: (1) analize 611 kaznenih spisa iz 1998. godine s 1.488 okrivljenika i 2.035 naloga za provođenjem mjera, koji su se odnosili na 3.176 telekomunikacijskih priključaka, (2) pisanog upita upućenog praktičarima, ukupno 6000 njih iz redova policije, državnog odvjetništva i sudova kao i branitelja u kaznenom postupku, (3) produbljenim usmenim intervjuima s 51 stručnjakom iz prakse. Prezentirao je podatke o učestalosti nadziranja telekomunikacija i pravni temelj primjene navedene mjere u Njemačkoj, te najvažnije rezultate navedenog istraživanja.

Dr. **Rita Haverkamp**⁴ i dr. **Alexandra Than**⁵ izlagale su o elektronički nadziranom kućnom oduzimanju slobode, kao alternativni institucionalnom oduzimanju slobode. Dakle, umjesto u zatvoru ili drugoj ustanovi za osobe lišene slobode, pritvorenik ili zatvorenik boravi kući, a njegovo kretanje se nadzire elektronskim putem, elektronskim uređajem koji osoba nosi na svom tijelu (tzv. elektronska ogrlica). Riječ je, dakle o mjeri koja može poslužiti i kao zamjena za pritvor (mjeru osiguranja nazočnosti okrivljenika za potrebe kaznenog postupka) ali i kao zamjena za klasičnu kaznu zatvora, osobito nakon što je dio kazne već izdržan u odgovarajućoj ustanovi. Istaknule su kako bi uvođenje ove mjere trebalo služiti izbjegavanju ili smanjenju pritvora i/ili pritvora te tako rasterećenju zatvorskog sustava i smanjenju troškova. Pored smanjenja troškova, kao značajnu prednost ovakvog rješenja navele su resocijalizaciju osobe pod nadzorom (osobito kad je riječ o zatvorenicima) te razvijanje samokontrole osobe koje je pod nadzorom što se može smatrati olakotnom okolnošću prilikom eventualnog odmjerenja sankcije. Utvrđeni plan kretanja osobe za svaki dan, što uključuje i jasno propisana razdoblja koja je osoba dužna biti u kući ili na radnom mjestu, doprinosi stjecanju navike vođenja urednog i odgovornog života, što treba smatrati značajnim resocijalizacijskim faktorom, osobito kod osoba koje su prije s tim imale problema. Elektronska kontrola predstavlja dakle, kombinaciju intenzivne skrbi, nadzora i samokontrole. Kao zamjena za kaznu zatvora u ustanovi za lišenje slobode, ima određene prednosti u odnosu na uvjetnu zatvorsku kaznu te smanjuje recidivno ponašanje.

Dr. Haverkamp i dr. Than navele su kako se elektronski nadzirano oduzimanje slobode u kućnom okruženju kao alternativa stacionarnom oduzimanju slobode u Njemačkoj počeo primjenjivati prvi put 2000. godine kao pilot projekt u nekoliko gradova u saveznoj državi Hessen. Nakon toga projekt je proširen na cijelu državu Hessen, da bi sada bilo u tijeku proširenje primjene ovog instituta na cijelu SR Njemačku. Upoznale su prisutne s projektom kojim Max-Planck Institut za strano i međunarodno kazneno pravo znanstveno prati i evaluira uvođenje ove mjere u cijeloj državi.

⁴ Suradnica u Max-Planck-Institutu za strano i međunarodno kazneno pravo, Freiburg.

⁵ Asistentica na Katedri za kazneno procesno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Pečuhu, Mađarska.

O novoj, vrlo prijepornoj mjeri prikupljanja podataka tzv. "online-pretrazi" iznimno interesantno izlaganje održao je dr. **Phillip Brunst**.⁶ Riječ je o korištenju posebnih računalnih programa za nadziranje, pretragu i prijenos određenih informacija s računala osobe osumnjičene za kazneno djelo tijelima kaznenog progona u cilju prikupljanja dokaza. Riječ je o pitanju o kojem su se u Njemačkoj posljednje dvije godine vodile (i još uvijek vode) burne rasprave ne samo u stručnoj, već i u općoj javnosti. Razlog tome jest prvenstveno priroda te mjere koja zadire u osjetljivo područje ograničavanja temeljnih prava i sloboda građana.

Dr. Brunst je nakon uvodnih objašnjenja pojma izložio tijek razvoja događaja u vezi primjene ove mjere u Njemačkoj. Zahtjev državnog odvjetništva sudu za izdavanjem naloga za primjenu ove mjere u svrhu prikupljanja dokaza za potrebe kaznenog progona je odbijen, uz obrazloženje kako važeći tekst Zakona o kaznenom postupku ne predviđa mogućnost dozvole takve mjere. Potom je njemačka Savezna država Sjeverna Rajna-Westfalija donijela izmjene Zakona o zaštiti ustavnog ustrojstva kojim je obavještajnim službama dana mogućnost da koriste ovu mjeru ako ocijene da je to potrebno radi zaštite ustavnog ustrojstva. Reakcija na navedeni zakon bilo je upućivanje prijedloga za ocjenom njegove ustavnosti. Njemački Savezni ustavni sud je u veljači 2008. godine donio odluku kojom je odredbe navedenog zakona kojima se sigurnosnim službama daje ovlast na samostalno provođenje online-pretraga proglašavaju neustavnima. Ustavni sud je u navedenoj odluci ipak dozvolio mogućnost primjene navedenih, mjera ali samo za potrebe kaznenog postupka te s obvezatnim sudskim nadzorom.⁷ Posebnu vrijednost izlaganju dalo je i pojašnjavanje tehničke osnove za primjenu navedene mjere, što je auditoriju, sastavljenom od pravnika, kojima to prije nije bilo poznato, bilo iznimno korisno. Na kraju su izneseni poredbeni podatci iz nekih drugih pravnih sustava o primjeni ove mjere te njenoj, u većini slučajeva prijepornoj, pravnoj dopustivosti.

Pretraga stana i poslovnih prostorija bila je tema o kojoj je govorio dr. **Michael Kilchling**. Istaknuo je kako ova mjera pripada među najučestalije korištene istražne radnje u kaznenom postupku. Riječ je o jednom od najstarijih i najznačajnijih instrumenata prikupljanja dokaza u njemačkom kaznenom procesnom pravu, kojem je stoga i zakonodavac posvetio posebnu pozornost. Dr. Kilchling je upozorio kako su, za razliku od ostalih represivnih istražnih mjera, Ustavom uređene ne samo sama mjera i nadležnost za njeno određivanje, već i materijalnopravne pretpostavke za možebitno izvansudsko provođenje u slučaju opasnosti od odgode. Za razliku od novih istražnih instrumenata, o kojim je riječ na seminaru, čija je karakteristika prvenstveno njihova tajnost, pretraga je tradicionalna i stoga javna mjera koja je usmjerena fizičkom zahvatu. No ova

⁶ Viši istraživač na Max-Planck-Institutu za strano i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu, Odjel kriminologije.

⁷ Vrijedi istaknuti kako je krajem 2008. godine u njemački Zakon o saveznoj kriminalističkoj policiji, (BKA-Gesetz) nakon dugih rasprava, u njemačko kazneno procesno pravo konačno unesena mogućnost da policija, pod uvjetom sudskog odobrenja, primjenjuje online-pretragu računala osoba osumnjičenih za određena teža kaznena djela.

mjera obuhvaća dakako i digitalno pohranjene podatke na računalu, računalnim mrežama, mobilnim telefonima te drugim nositeljima podataka. Time pretraga u današnje vrijeme, pravno i funkcionalno, stoji na prijelazu prema prikrivenim istražnim instrumentima (osobito nadziranju telekomunikacija, prometnih podataka i nadziranju stana) te je stoga prikladno govoriti u njoj u sklopu istraživanja promjena u istražnom postupku izazvanih informatičkom tehnologijom. Upoznao je nazočne s novim projektom Max Planck Instituta kojim će se po prvi put sustavno istražiti praksu primjene ove istražne mjere u Njemačkoj.

Alke Glet s Max-Planck Instituta za strano i međunarodno kazneno pravo u Freiburgu izlagala je o video-nadziranju prostora, za potrebe prikupljanja dokaza za potrebe kaznenog postupka, ali i općenito, te je pružila niz vrlo vrijednih informacija o toj mjeri.

Elektronsko video-nadziranje definirala je kao sistematsko nadziranje javnih mjesta (osobito ulica) i privatnih posjeda koji su dostupni javnosti elektronskim uređajima za optičko snimanje. Kako policija, tako i privatne osobe mogu postaviti videonadzor i služiti se njime.⁸ Videonadziranje se službeno uvodi sa sigurnosnopolitičkom, policijskom i kaznenopravnom svrhom kontrole javnih prostora i prevencije "uličnog kriminala." U Njemačkoj se videotehnika već godinama koristi u svrhu borbe protiv kriminaliteta; sve veći je broj kamera koje nadziru javne ulice i mjesta.⁹ Istaknula je kako policijsko video-nadziranje ne bi trebalo služiti samo istraživanju počinjenih kaznenih djela, tj. represiji, već također preventivno se suprotstavljati devijantnim ponašanjima te ih, dakle potiskivati. Nadalje, video-nadziranje služi još jednoj svrsi, podizanju subjektivnog osjećaja sigurnosti građana. Stoga, zaključuje kako se ova mjera kreće u području između preventivnog i represivnog policijskog djelovanja.¹⁰ Upozorila je da se video-nadziranjem dira u pravo na nekontrolirano kretanje u javnom prostoru, te da se, s kaznenopravnog i ustavnopravnog stajališta, postavljaju brojni materijalopravni problemi i problemi nadležnosti. Kao osobito sporne momente istaknula je pitanja kada upotreba video-nadzora predstavlja poseg u temeljno pravo na informacijsko samoodređenje, koliko dugo se zapisi (snimke) trebaju čuvati te u kojim slučajevima se mogu koristiti u svrhu kaznenog progona. Iznijela je prikaz situacije u Engleskoj, zemlji koja je u primjeni elektronskog video-nadzora javnih površina otišla najdalje.¹¹ Istaknula je kako su rezultati studija engleskih autora o video-nadziranju proturječni, no drži da većina studija ukazuje da je preventivni učinak videonadziranja prostora kod delikata protiv imovine (osobito krađe vozila,

⁸ No, u Njemačkoj, kako je istaknuto, privatne kamere ne smiju snimati javne površine.

⁹ Kao događaje koji su doprinijeli proširenju primjene video-nadziranja u svijetu navedeni su teroristički napadi u SAD-u 11. rujna 2001., atentat bombom u Londonu 7. srpnja 2005. te bombe u njemačkim gradovima Kölnu i Koblenzu 31. srpnja 2006. godine.

¹⁰ Kao primjere iz Njemačke o korisnosti video-nadziranja navela je slučaj terorističkog djelovanja, bombe u koferu na željezničkoj stanici u Kölnu 2006. godine, odnosno napada dvojice mladića na umirovljenika na Münchenskoj željezničkoj stanici.

¹¹ U Engleskoj se od 1990. godine bilježi veliki porast opsega nadzora. 1990. godine bilo je postavljeno cca. 100 kamera, 1997. 5.238 kamera, a 2000. godine brojka se već popela na 1 milijun kamera dok je 2005. brojka iznosila već 4,2 milijuna kamera.

provalne krađe, oštećenje stvari...) dobar, dok se pokazuje kako je preventivni učinak u sprječavanju delikata nasilja vrlo mali ili nikakav. Upozorila je na manjak opsežnih dugoročnih empirijskih studija o učinkovitosti video-nadzora glede prevencije kriminaliteta u ostatku Europe.

Prof. dr. **Helmut Kury** i dr. **Gabriella Kulcsár** govorili su o unutarnjoj sigurnosti iz perspektive stanovništva. Napomenuli su da se posljednjih godina i desetljeća u brojnim zapadnim industrijskim zemljama sve više vodi diskusija o pitanju unutarnje sigurnosti, koja se usijala nakon terorističkih napada u SAD-u, Engleskoj i Španjolskoj. Političari su sve više zahtijevali i zahtijevaju pooštavanje kaznenog zakonodavstva, materijalnog i procesnog, osobito kaznenopravnih sankcija. Dobar primjer u prilog takve tvrdnje su SAD, gdje se od početka 1970-ih godina sankcije značajno pooštavaju što je rezultiralo činjenicom da je stopa zatvorenika u odnosu na broj stanovnika među najvišima na svijetu. Upozorili su i na učestalu jednostranost medijskih izvještaja o pojedinim teškim kaznenim djelima, koji djelomice ostavljaju utisak, da se kriminalitet drastično povećava i da postaje sve opasniji i brutalniji, a da političari premalo poduzimaju u cilju rješavanja tog problema. Djelomično kao posljedica takvog izvještavanja, koje snažno utječe na stvaranje javnog mnijenja, došlo je, uslijed djelovanja političara u cilju pridobivanja glasova birača na izborima, do zakonodavnih promjena i izraženog pooštavanja kaznene politike u većini zapadnih država, osobito u državama angloameričkog pravnog kruga.

Istaknuli su potrebu provođenja znanstvenih istraživanja o osjećaju sigurnosti građana, viktimizaciji, zaoštavanju kaznenopravne politike, zakonodavne i sudske, te međusobnoj uzročnosti navedenih elemenata. Upozorili su da su malobrojna dosada provedena istraživanja bila skromnijeg opsega te da su dovela do različitih, međusobno proturječnih, rezultata. Tome valja dodati i to da su poredbe na međunarodnoj razini, zbog različitih kulturoloških skrivenih razloga i djelomice različitih značenja, iznimno teške, što su pokazale i dosadašnje studije. Stoga su najavili provođenje istraživanja kojom bi se pokušalo utvrditi navedeni parametri u Mađarskoj i Njemačkoj.

Posljednjeg dana tečaja, u petak, održana je završna diskusija koju je moderirao prof. dr. **László Korinek**.¹² Sudionici tečaja su iznijeli svoje dojmove i zapažanja kako u pogledu teme tečaja, tako i u organizacijskom pogledu. Iznijeti su i prijedlozi tema za sljedeći seminar (tečaj). Sudionici su iznijeli situaciju u pogledu pravnih temelja provođenja mjera o kojima se govorilo na seminaru u njihovim matičnim zemljama.

Iako je formalno riječ bila o kriminološkom seminaru, uska povezanost tema s kaznenim procesnim pravom, osobito s posebnim izvidnim mjerama ograničenjem ustavnih prava i sloboda, učinila je ovaj seminar iznimno zanimljivim i korisnim za kaznene procesualiste. Pružio je priliku da se steknu nova, iznimno korisna saznanja, iznesu vlastita mišljenja i iskustva u svojim zemljama, te tako obogati svoje znanje o temama koje će u perspektivi sasvim sigurno postajati sve važnije, ali

¹² Predstojnik Katedre za kriminologiju na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Peču.

i da se uoči potreba i mogućnost provođenja kvalitetnih znanstvenih istraživanja u ovom vrlo interesantnom, a znanstveno nedovoljno istraženom području kaznenog procesnog prava.